

לברכות אחרות.¹ אך אפשר גם שמדובר בחלק מסקס הנישואין, שצריך לכלול ברכה מראשי הקהילה, שיכולה להיות מעין אישור של התורה לנישואיהם. כך אפשר להבין גם את הקביעה במסכת כלה (שם):

כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה שלא טבלה, מה נדה שלא טבלה אסורה לבעלה, אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה. אמר רבא באי זו ברכה אמרו, ברכת שבעה, ולא ברכת האירוסין.

יש מן הראשונים שהסבירו כי הכונה היא לטקס החופה כולו ולא לברכה עצמה.² אולם פשט הברייתא מורה כי הברכה עצמה מעכבת, וכן דעת רבים מן הפוסקים.³ אפשר להבין קביעה זו אם תפקיד הברכה הוא לאשר את הנישואין על ידי ראשי הקהל, וממילא הכלה אסורה לבעלה כאשר לא ניתן אישור זה. לחלופין אפשר לראות בברכות אלו מעין ברכות הנהנין, שדרושות כדי להחזיר את הקרבה הפיזית בין איש לאשתו.

אך מהמשך הגמרא בכתובות (שם) עולה הבנה אחרת:

ת"ר: מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה. אמר רב יהודה: והוא, שבאו פנים חדשות.

מבואר כי ברכת חתנים נאמרת לא רק סמוך לטקס הנישואין אלא לאורך כל שבעת ימי המשתה בעת שמתכנסים לכבודם של בני הזוג. לכאורה אפשר ללמוד מכאן שהברכות לא נועדו להכשיר את מעשה הנישואין, אלא הן רק מלוות את שמחת החתונה כברכות שבהן או הודאה.⁴

2. זמן הברכה
למעשה, נחלקו הראשונים בעניין זה סביב השאלה: מהי יש לברך את ברכת החתנים? הרמב"ם (אישות י, כתב: "וצריך לברך ברכת חתנים בבית החתן קודם הנישואין", וכן כתב הטור (אה"ע סי' סב). וביתר הדין יוסף (שם) בדבריהם שברכת חתנים היא כעין ברכת המצוות ולכן יש לקיימה קודם הכניסה לחופה.⁵ זאת בנוגע לעמדת הר"ן (פסחים ד, א מדפי הרי"ף ד"ה וענין) שכתב: "נהגו שאין מברכין אלא לאחר שתכנס לחופה לפי

1. ענין בזה (נ"ח מד, ב): "בשעת דאנתכש (ס"א דאנתקנת) לבני אדם קודשא בריך הוא בריך לון. הדא הוא דכתיב ויברך אותם אלהים, כחון דמברך כללה בשבע ברכות. מכאן אוליפא חתן וכלה כיון דאתברכן בשבע ברכות אונדבכון כחודא כדונמא דלעילא".
2. כפי שכתב בהנחות-מרכזי (קידושין תקמח): "ויעוד דמסתבר דכלה בלא ברכה דאסירא היינו בלא חופה אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושיין ברכה בשעת נישואין". וכך כתבו בתשובות מיימוני דשייכי לאישות סי' יח, שו"ת תה"ד ח"ב סי' קמ, ועיי' שו"ת רדב"ז ח"א סי' שבע שכי"כ בדעת הרמב"ם.
3. המרדכי (כתובות קלא) "ומפרש רבינו אפרים ממגנצ"א .. ומוחה תנא קמא דכל היכא דאיכא למיחש לייחוד מברכין, וכתב ראב"ן דכן הוא המנהג דארוס וארוסתו השוהין ביחד בבית אחד מברכין עליהם ז' ברכות מן ימינאדו ומן הדין הייז לברך ברכת אירוסין בשעת קידושין אלא נהגו בשעת נישואין משום דמסיימין בה והחזיר לנו את הנישואין". מבואר בדבריו כי כלה אסורה לבעלה בלי ברכות החתנים כפשוטו, וכך כתב הב"ש סי' נה ס"ק א בדעת רש"י ותוס' (תוס' כתובות ז, ב ד"ה רבי יהודה רש"י שם ד"ה שמתנייהס ו"שאר"ר) שו"ת רדב"ז ח"ו סי' בישכר.
4. אפשר עקרונית גם לחלק בין הברכות הנאמרות בחופה לאלו הנאמרות בהמשך השבוע, אך יהיה בכך חידוש משום שמדובר באותן ברכות ממש.
5. למרות שחמב"ם לא הוכיח במפורש טעם זה והחופה היא לא בתכרח מעשה הנישואין לדעתו, וכפי שיבואר להלן יתכן כי מוכח בדבריו את ההיפך.

הרב דוד סתיו; הרב אברהם סתיו

הפסק בין הברכות בחופה

ראשי פרקים

1. חלוקת הברכות למברכים שונים
2. הפסק בין ברכת הגפן לשתייה
3. האיסור להפסיק אחרי ברכה ראשונה
4. מה נחשב כהפסק בין ברכה להנאה?
5. למי אסור להפסיק?
6. סיכום

אופיו של טקס החופה הולך ומשתנה בשנים האחרונות. זוגות רבים מבקשים להוסיף, על המרכיבים ההלכתיים המסורתיים, מגוון של ביטויים אישיים בשלל דרכים: שירים, דברי-תורה, קטעי קריאה ועוד. בין השאר, גם באמירת שבע הברכות יש הרוצים לתת גוון אישי בכך שהמברכים יוסיפו מילים אישיות המכוונות לבני הזוג, או שיוקראו קטעים הקשורים לתוכן הברכות. כמו כן, בימינו נהוג לחלק את שבע הברכות לקרובי משפחה או לרבנים שונים, וכך נוצר באופן טבעי חלל בין ברכה לברכה, שאותו ממלאת התזמורת בשירה ובנגינה. כל התופעות הללו מעוררות את השאלה: האם יש מניעה הלכתית להפסיק בין הברכות השונות? וכיצד על החתן והכלה לנהוג בזמן הפסקות אלו?

מבחינה הלכתית, יש לדון בשאלה זו בכמה מישורים: א. האם מותר להפסיק בין שבע הברכות לייחוד הנעשה לאחר מכן? ב. האם מותר להפסיק בין ברכה לחברתה בתוך שבע הברכות? ג. האם מותר להפסיק בין ברכת הגפן לשתיית היין?

א. הפסק בין הברכות לייחוד

1. מהות הברכה

בעיה אחת שעשויה להתעורר כאשר מפסיקים בין הברכות, היא שנוצר הפסק בין הברכות הראשונות להליכה לחדר הייחוד, שהיא מעשה הנישואין לדעת רוב הפוסקים. ממילא יש לשאול: האם מותר להפסיק בין ברכות הנישואין למעשה הנישואין? שאלה זו תלויה בחבנת תפקידן ומשמעותן של ברכות הנישואין.

בגמרא (כתובות ז, ב) נאמר: "מברכין ברכת חתנים בבית חתנים", אך לא התבאר טיבה של ברכה זו. במסכת כלה רבתי (א, ב) מופיע מקור לחיוב הברכה:

ומנין לברכה כלה מן התורה, שנאמר "ויברכו את רבקה". מידו בכוס ברכות, אלא אסמכתא היא. ור' יוחנן אמר מהכא: "ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו".

מן הפוסקים שהובאו במסכת כלה עולה כי מדובר בברכה שניתנת לזוג מן הגורמים הסמכותיים והמשמעותיים שבסביבתם: המשפחה במקרה של רבקה, והקב"ה במקרה של אדם וחווה. אפשר שתפקיד הברכה הוא להשפיע שפע של ברכה לבני הזוג, בדומה

שאינן ברכות הללו אלא ברכות תפילה ושבח, תדע שהרי מברכין אותן כל זמן⁶ כשיטת הר"ן מפורש גם בדברי רבי אברהם בן הרמב"ם (הובאו בספר מעשה-רוקח דף א עמ' ד):

ואין ראוי שיברך ברכת האירוסין כי אם המקדש או שלוחו שמקדש לו, לא הדיין ולא זולתו. וקצת הממונים טועים ומברכים אותה על צד ההיקש משבע ברכות של נישואין, והוא טעות, לפי ששבע ברכות הם שבה להשייית, ותפלה בעד החתן והכלה וישראל, ולכן ראוי שיברך אותם הגדול של הנמצאים שם, אמונם זאת הברכה היא ברכה על המצוה ואין ראוי שיברך אותה אלא עושה המצוה.

מלשונם של רבי אברהם משמע שדבריו מבוססים על שיטת אביו הרמב"ם, ואם כך הדבר הרי שגם הרמב"ם סבור שברכת חתנים היא ברכת השבח. ובאמת הרמב"ם (פסחים ז, א ד"ה והיו) מכריע כשיטת הרמב"ם, שיש לברך קודם הנישואין, אך מנמק אותה באומרו אחר מן הבית יוסף: "שהרי חופה ייחוד הוא ובעיני ראוייה לביאה והרי כלל בלא ברכה אסורה היא לבעלה כנדה, ולא מפני שהיא בכלל כל המצוות כלן מברך עליהן עובר לעשייתה". מדבריו נראה כי אין בהכרח חובה להצמיד את הברכות לחופה, אלא שאי אפשר לקיים את החופה לפני אמירת הברכות. וכך מפורש באבודרהם (סדר אירוסין ונישואין): "ומה שאמר כלל בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה אינו אלא לומר שכיון שנכנסה לחופה נתחייב לברך ואסור ליהנות ממנה בלא ברכה". אולם בלשונם משמע גם שברכת חתנים היא מעין ברכת הנהנין, ולא ברכת שבח רגילה.

לענייננו, אם נאמר ששבע הברכות נחשבות כברכת המצוות או כברכת הנהנין, הרי שאין להפסיק בין הברכה למצוה או להנאה, וממילא אסור יהיה לעשות כל פעולה בין אמירת הברכות לכניסה לחדר היחוד. לעומת זאת, אם מדובר בברכת השבח יש יותר מקום לאפשר הפסק בין הברכות לבין חדר הייחוד.⁷

3. איסור הפסק

למעשה נהוג היום לברך במעמד החופה עצמו, ולא קודם לכן, ובניגוד לדברי הרמב"ם. הרמ"א (דרכי-משה אה"ע סי' ס"ק א) ביאר זאת בשתי דרכים: א. לדעת הרא"ש אין חובה שהחופה תהיה ראויה לביאה, ולכן אין צורך שהברכה תקדם לה. ב. החופה בזמננו אינה ייחוד, ולכן וודאי שאינה צריכה להיות ראויה לביאה. מדבריו נראה כי כלל לא עלה בדעתו שיש חובה לסמוך את הברכה לחופה מדין "עובר לעשייתה", אך סברה זו שדה ועלתה בדברי הבית-שמאל (סי' ס"ק א):

ומה שאנו מברכים ברכת נישואים תחת החופה משום בחופה ליכא יחוד והוי עובר לעשייה קודם שאוכלים ביחד במקום צנוע.

דבריו מבוססים על כך שברכת האירוסין נאמרת "עובר לעשייתה" לקידושין, ומסתבר להשוות את דינה לדין ברכת הנישואין. אך בהמשך דבריו הוא מפקפק בהשוואה: "מיהו יש לומר ברכת אירוסין שאין דמדכיר האירוסין בברכה לכן צ"ל עובר לעשייה משא"כ ברכת נישואין", ומפנה לדברי הרמ"א שלא דרש שברכת הנישואין תהיה "עובר לעשייתה". גם בעל ספר המקנה (קונטרס אחרון סי' ס"ב, א) התייחס לאפשרות לדרוש שברכת הנישואין תהיה "עובר לעשייתה" לחדר הייחוד, ודחה אותה:

6. וכן הובא בראשונים נוספים (בגין הרמב"ם פסחים ז, א) בשם בעל הלכות גדולות.
7. אף שגם בברכות השבח יש דיני הפסק, מדברי הראשונים הנ"ל עולה כי כאן לא יהיה צורך בסמיכות של הברכה לחופה, וראה על כך בספר האירוסין והנישואין (סי' לב) ובשו"ת מגדל-צופים (גמח).

נראה דא"א לומר כן דאלו הוי ברכת נישואין בשביל היחוד שאח"כ הוי ההליכה מהחופה לבית החתנות הפסק בין הברכה לנישואין... אלא נראה כיון דמנהגינו לקדש תחת החופה א"כ א"א לברך ברכת נישואין קודם כניסתו לחופה כיון דעדיין לא קדשה ויהא ברכת אירוסין והקדושין הפסק בין ברכת נישואין לנישואין, וגם עדיין לא נקראו בשם חתן וכלה קודם הקידושין ע"כ מברכין תיכף אחר הקידושין, מיהו מה שנהגו אף באלמנה כן אף דבאלמנה אין החופה קונה אלא היחוד, צ"ל דאפי"ה לא הוי הליכה הפסק משום דכבר התחיל החופה אלא שאינה נגמרת לקנות עד היחוד ועכ"פ לא הוי הפסק בין ברכה לחופה.

המקנה מסביר שהברכה נאמרת על החופה עצמה, ולא על חדר הייחוד. ובחופת אלמנה, שבה רק הייחוד קונה, הוא מסביר שמכיוון שהחופה כבר התחילה שוב אין ההליכה נחשבת כהפסק. ומסתבר כי הוא הדין לשירה ודיבור, שלא ייחשבו כהפסק לשיטתו.

למעשה, לא ראינו מעולם מי שחשש להפסיק בדיבור או בשירה בזמן שבין החופה לחדר הייחוד. אדרבה, מנהג העולם להרבות בריקודים וחגיגות בזמן זה, עד שדוחקים אותם לחדר-החליפה אל חדר הייחוד כדי שלא להטריח את הקהל. וכבר עמד על כך בספר דרישת-ארי (אה"ע סי' ס"ק ב), והוכיח מכאן שברכות הנישואין הן ברכות השבח (ואין כלל בעיה של הפסק)⁸, או שכל המתרחש בין תחילת החופה לחדר הייחוד נחשב כתחילת אחד שאין בו הפסק.⁹ וכך האריך להוכיח הר"ע יוסף (נביע-אומר ה, אה"ע ח), כדי להצדיק את מנהג הספרדים המקיימים את הייחוד רק אחרי סעודת החתונה.¹⁰

ב. הפסק בין ברכה לחברתה

1. היחס בין הברכות

לעיל עסקנו בשאלת ההפסק בין הברכות לחדר הייחוד, וראינו שלא נהוג לחשוש לכך. אך עדיין יש לשאול: האם מותר להפסיק בין ברכה אחת לחברתה? שאלה זו תלויה בהבנת היחס הפנימי בין הברכות. דהיינו, האם מדובר בברכות נפרדות במהותן שנאמרות יחד, או בנוסח אחד של "ברכות חתנים" שצריך לאומרו ברצף ללא הפסק.

במסכת כלה רבתי (א,א) נאמר:

אינביא להו ברך להו לכולהו שלא כסדר מאי, או חסר אחת מהן מאי? תא שמע: ברכות אין מעכבות זו את זו.

8. גם בדעת הראשונים שכתבו שמדובר בברכת המצוות או בברכת הנהנין, אפשר להבין שתיארו את המטרה העקרונית של הברכה, ולא התכוונו שחכמים יישמו כאן את כל גדר ברכת המצוות או ברכת הנהנין.

9. ראה גם בספר טיב-קידושין (אה"ע ס"ב, א): "קשה לכאורה איך מברכין ומפסיקין בהליך ושאר הפסקות קודם הייחוד, מיהו נראה דאחר אירוסין יוכל לברכה כיון שיתייחדו אחר כך אף שאין מתיידין מיד... כיון דאחר כך כונסה בנושאין גמורין וממילא הוה נמי עובר לעשייתה". ועיי' בשו"ת תשובות-הנהגות (ה,שלג): "והיאך מברכים תחת החופה שבע ברכות של נישואין על הייחוד שיהיה אחד כך כיון שישנו הפסק גמור בשיחה ובשינוי מקום, ואי"כ יש מקום לחשוש שהברכות לבטלה ודאי היא כמו כלה בלי ברכה אסורה לבעלה כנדה, וצ"ל שהם סומכים על השיטה שקנין חופה הוי היריעה הפרוסה על כלונסאות, ובוז הוי נישואה, ושפיר שייך בחופה כבר הברכות".

10. ראה גם במאמרו של הרב יצחק יוסף, "יחוד סמוך לחופה, תחומין לא, עמ' 252-260, במאמרו של הרב שלמה לוי, "יחוד לאחר החופה לפי מנהג הספרדים, תחומין לב, עמ' 375-372, ובמאמרי תגובה נוספים בתחומין לב.

משמע בפשטות שכל ברכה עומדת בפני עצמה, ומשום כך אין הן מעכבות זו את זו ואין חובה לברך אותן בסדר מסוים. כך עולה גם מתשובת הרמב"ם (סי' רפח):

ברכות של נישואין שכל אחד מהן על ענין בפני עצמו. ומי שחסר אחת משבע ברכות מברך אותה כשזכרה ואין להן סדר משמע שאין עכוב בסדר הברכות אף לא באי אמירתן במועד.

דברי הרמב"ם הובאו להלכה בפוסקים (באר-היטב אה"ע סב"א; חכמת-אדם, בית הנשים קכט, ח), ומשמע מהם שאין קשר מהותי בין הברכות, וממילא מסתבר גם שאין איסור להפסיק ביניהן.

מאידך, התבוננות בנוסח הברכות עשויה להוביל למסקנה שונה. הברכות החמישית והשישית ("ישוך תשיש"; "שמח תשמח") אינן פותחות ב"ברוך", והטעם לכך הוא ש"ברכה הסמוכה לחברתה" יכולה להסתמך על פתיחת הברכה הקודמת. מכאן עולה בבירור שקיים קשר בין ברכות הנישואין והן מהוות רצף אחד, אלא שהראשונים נחלקו בשאלה: אילו ברכות כלולות ברצף זה?

רש"י (כתובות ח"א) הסביר ששלוש הברכות הראשונות אינן חלק מסדר הברכות: ברכת הגן קשורה לכוס, ברכת "שהכל ברא לכבודו" היא לכבוד "אסיפת העם", וברכת "יוצר האדם" נאמרת רק אגב הברכה הרביעית, "אשר יצר את האדם בצלמו". כמו כן, הברכה השביעית ("אשר ברא") נחשבת גם היא כיחידה עצמאית, כפי שמוכח מן העובדה שלעיתים מברכים אותה בנפרד, כאשר אין "פנים חדשות". בדברי רש"י הובא גם בשיטה מקובצת (שם) בשם שיטה ישנה: "הראשונות הם ענין הודאה ואשר יצר תחלת הזיווג לא מקריא סמוכה לחברתה".

לעומת זאת, ראשונים אחרים, המובאים בשיטה מקובצת (שם), סבורים שגם הברכות הראשונות נחשבות כ"סמוכות":

כתבו התוס' וז"ל שהכל ברא לכבודו ויוצר האדם פותחות בברוך אף על פי שכל אחת סמוכה לחברתה, כיון דקצרות הן אם לא היה פותח בברוך היה נראה הכל ברכה אחת. וכן אשר יצר אם לא היה פותח בברוך היה נראה שהיתה מתחלת מברוך יוצר האדם.

על כל פנים, מדברי כל הראשונים עולה כי לפחות חלק מברכות הנישואין נחשבות כ"ברכה הסמוכה לחברתה", ואם כך אסור לכאורה להפסיק ביניהן, ולהפריד בין הפתיחה ב"ברוך" לברכות הנסמכות על פתיחה זו. כמו כן, יש לדון כיצד תתיישב קביעה זו עם דברי הרמב"ם הנ"ל (המבוססים על מסכת כלה), שהכשיר את הברכות גם שלא כסדר משום שכל אחת מהוה עניין נפרד.

2. חלוקת הברכות למרכים שונים

עניין הסמיכות והרציפות של הברכות נידון בפוסקים סביב השאלה: האם מותר לחלק את הברכות לאנשים שונים שיברכו אותן?

הרב אפרים זלמן מרגליות (נעטר-אפרים שער ט"ל, כתב שאין לחלק את ברכות ההפטרות בין מברכים שונים, ובטעם הדבר כתב (פתחי-שערים שם סי"ק יט):

דברכות המפטיר שלאחריו הם ברכה הסמוכה לחברתה, שלכך אין פותחת בברוך, ואין נכון לחלקם. ואף שיש דיומוע לעונה, והי"ל כאלו הוא עצמו פתח בברוך, מ"מ יותר טוב שאיש אחד יברך לכולם, וכמו ז' ברכות שבחופה שאין מחלקים רק ברכה אחרונה שפותחת בברוך בפני עצמה.

מדבריו נראה כי דין "ברכה הסמוכה לחברתה" עניינו ששתי הברכות נחשבות כאמירה אחת, ומשום כך אסור להפריד ביניהן ולנתק את הפתיחה מן החתימה. אך רבים מן הפוסקים ערערו על הנחה זו מתוך דין ברכות קריאת שמע. ברכת "אהבה רבה" אינה פותחת ב"ברוך", משום שהיא סמוכה לברכת "יוצר אור". ולמרות זאת מצאנו שה"אומרים אותה במקדש בפני עצמה, והגמרא (ברכות י"ב, ב - י"בא) נימקה זאת בכך שסדר הברכות אינו מעכב. בביאור הדבר כתב הכסף-משנה (קריאת שמע א, ח):

וצריך לומר דכיון דהיא סמוכה לחברתה שיש בה שם ומלכות כשקורא אותה

בפני עצמה נמי חשיבא כאילו יש בה שם ומלכות.¹¹

כלומר, ברכה הסמוכה לחברתה אינה צריכה להיות סמוכה בפועל, וממילא גם בענייננו אין העובדה שהברכות סמוכות סותרת את פסיקת הרמב"ם שמדובר בברכות נפרדות שמותר להפריד ביניהן.

בשו"ת הר-צבי (או"ח א"מז) האריך להשיג על דברי הכסף-משנה ועל יישומם בענייננו,¹² והסיק שאין לחלק את שבע הברכות לאנשים שונים. אך בשו"ת משנה-הלכות (ד, רד) האריך לקיים את המנהג:

ברכת נישואין הם ברכות בפני עצמן, והיה באמת ראוי לאמרם כל אחד בזמנו וכגון משעת אסיפה וכדומה וגם יוצר האדם שלא חיתה צריכה כלל. וכיון דהם ברכות מחולקות בעצם, אף שהנהגו לאומרם על הכוס יחד... אבל ודאי אין שום עיכוב לזה שיהיו דוקא ביחד.

וכן כתבו רוב מוחלט של הפוסקים האחרונים שאפשר לחלק את הברכות, כפי שנהגו הרב משה פיינשטיין (אגרות-משה אה"ע א, צד) הקל אף הוא בדבר, ומתוך כך התייחס לשאלה הרחבה יותר של הפסק בין הברכות:

ולפי"ז לא ברור כי"כ איסור הפסק בין ברכות הסמוכות... אפשר לא אסרו להפסיק מצד הסמיכות דהא לא יתבטל הפטור שלה מפתיחה כדלעיל.

מדבריו עולה כי מעיקר הדין אין בעיה בהפסקה בין הברכות וממילא ניתן לקרוא לאנשים מוכבדים לעלות ולברך וכן לא אמורה להיות בעיה בשירה וזמרה בזמן זה או בהקראת דברי ברכה וכדומה.

11. ובענין זה כתב רבנו יונה (ברכות א"א מדמי חר"ף ד"ה אלא): "שכיון שבמקומה היא סמוכה לחברתה אין לחוש עכשיו כשאומר אותה על קריאת שמע אם אינו פותח בברוך שכינא בזה מציון בתלמוד בתפלת הדרך שאינה פותחת בברוך וחזונו בה שומע תפלה מפני דכיון דבשמונה עשרה ברכת שומע תפלה סמוכה לחברתה אם עכשיו אינה סמוכה לחברתה לא חיישינן להכי".

12. משום שבשו"ת הרשב"א (סי' ש"ז שיש) יישב את קושית הכסף-משנה באופן אחר.

13. וכך הסיק הרב יחזקאל גרובור, ביהרר בדיון שבע ברכות, 'בית אהרן וישראל' מו (תשנ"ג), עמ' ס"ט-ע"ה. והפוסקים התלכטו האם המברכים צריכים להתכוון לשמוע את הברכות שברכו לפנייהם, ראה: שו"ת יביע-אומר ה אה"ע יב; אוצר-הפוסקים סי' סב"א סי"ג (אות ד); בית-חננים ח"י ז, י"א, הרב משה רבינוביץ', חלוקת השבע ברכות לכמה אנשים, 'בית אהרן וישראל' קיז (תשס"ד), עמ' פא-צט; הרב משה חיים קולבוג, בענין ברכה הסמוכה לחברתה, קול-התורה סג (תשס"ז), עמ' קצה-קצט.

ג. הפסק בין ברכת הגפן לשתיה

1. האיסור להפסיק אחרי ברכה ראשונה

גם אם אין מניעה עקרונית להפסיק בין הברכות לחדר הייחוד ובין ברכה אחת לחברתה, יש מקום לאסור זאת מסיבה צדדית: הפסק בין ברכת הגפן לשתיה היינו. שבע הברכות שבחופה נאמרות על כוס יין, כאשר הברכה הראשונה היא ברכת "בגוף פרי הגפן", ועליה סומכים החתן והכלה כאשר הם שותים מן היין לאחר הברכות. בין ברכת הנהנין למעשה ההנאה אסור להפסיק בדיבור (שו"ע או"ח קס"ז, א) או אפילו בשהייה ממושכת (שו"ע או"ח ר"ג, ו) ולאחריה יש לאסור משום כך כל הפסקה בין הברכות: ואכן, הרב פיינשטיין כתב בהמשך תשובתו הנ"ל (אגרות-משה שם):

אך בעצם יש איסור הפסק מצד אחר כמו בברכות נישואין שאף בין הברכות הפותחות אסור משום דיהיה הפסק בין ברכת הגפן לשתיה.

ואמנם יש מקום לחלק בין ברכת-נהנין רגילה לברכה שנאמרת על כוס של ברכה. שהרי מצאנו בספר הרוקח (סימן קי"ג) שכתב בעניין מילה ביום הכיפורים:

מילה ביום הכפורים מלין בחצי היום בין תפלת יוצר לתפלת המוסף לאחר קריאת התורה ומשהיין לברכה עד הלילה ובלילה יטעום המברך.

נראה כי האפשרות להפסיק בין הברכה לשתיה נובעת מכך שלא מדובר בברכת נהנין רגילה, אלא בזו שנאמרת כחלק מסקס המילה, ומשום כך היא מקבלת משמעות כבר בעצם השימוש בכוס, בטרם שותו ממנה. אך דעת רוב הראשונים שאין לעשות כן, וכן נפסק בשו"ע וברמ"א (או"ח תרכ"א, ג). כמו כן, נראה כי דברי הרוקח נאמרו דווקא כאשר אין אפשרות לשתות מן הכוס ללא הפסק.¹⁴

2. מה נחשב כהפסק בין ברכה להנאה?

האם כל דיבור בין הברכה להנאה נחשב כהפסק? הגמרא במסכת ברכות (מ"א, דנה בהגדרת דיבורים שונים כהפסק:

אמר רב: טול ברוך, טול ברוך - אינו צריך לברך, הבא מלת, הבא לפתן - צריך לברך; ורבי יוחנן אמר: אפילו הביאו מלח, הביאו לפתן - נמי אינו צריך לברך.

השו"ע (או"ח קס"ז, ו) פסק כרבי יוחנן, שדיבור שנוגע לצרכי הסעודה אינו הפסק:

ואם שח, צריך לחזור ולברך. וא"כ היתה השיחה בדברים מעניין דברים שמברכין עליו, כגון שבידך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן תנו לפלוגי לאכול, תנו מאכל לבהמה וכיוצא באלו, א"צ לברך.

וכתב על כך המשנה ברורה (שם סי"ק לו):

ואפילו הפסיק בדברים שאינו לצורך פרוסת המוציא רק מעניין צרכי סעודה ואפילו דיבר להביא הכלים שחן לצורך הסעודה לא הוי הפסק.

כלומר, כל דיבור הקשור לעניין הסעודה, אינו נחשב כהפסק.¹⁵ ממילא אפשר ללמוד מכאן שגם שירה ודברי ברכה לא ייחשבו כהפסק, כל עוד הם קשורים לשמחת הנישואין.

14. ענין בשו"ת רבבות-אפרים (התקנ"ד).

15. ראה במאמרו של הרב יעקב אשר פלדמן, בענין הפסק דברכת פה"ע דקידוש וברמ"ז, ערך ד' (תשנ"ט), עמ' כ"ט-פ"ט, שדייק ממשט דברי הפוסקים שאין צורך שהדיבור יהיה בעניין הקידוש והברכה, אלא די בכך שיהיה קשור באופן כללי לסעודה.

וכעין זה דן בשו"ת רבבות-אפרים (התקנ"ד) בעניין חתן שדיבר בין הברכות וביקש שיכבדו אדם מסוים לברך, האם הדבר נחשב כדיבור לצורך הנישואין, והביא בשם הרב שריה דבליצקי שהקל בכך.

עם זאת, לכאורה יש בסברה זו רק כדי להכשיר את הברכה בדיעבד, ולכתחילה אין להפסיק גם בדיבור ממין העניין, כפי שכתב הרמ"א (שם) בשם הכלבו: "ומ"מ לכתחילה לא יפסיק כלל".¹⁶

אך כבר מצאנו שהתירו לכתחילה להפסיק בין הברכה לשתיה בתפילות הקשורות לעניין הטקס, כמבואר בדברי הטור (או"ח קפ"ט):

כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל נהגו להאריך בברכת הטוב והמטיב הרחמן בכמה גוונים... ונ"ל שאין בזה משום הפסק וגדולה מזו מצאנו בברכת המילה שמתפללין על הילד באמצע הברכה אחר שביד פה"ג ומפסיק בין ברכה לשתיה.

בברית המילה, לאחר שמברכים "בזאת פרי הגפן" ו"כורת הברית", מוסיפים תפילה לשלום הילד: "אלוקינו ואלוקי אבותינו, קיים את הילד הזה לאביו ולאמו...". הטור עומד על כך שתפילה זו נאמרת בין הברכה לשתיה, ולמרות זאת אין בה משום הפסק.¹⁷ מכך הוא מוכיח שאפשר להוסיף תפילות ושבתים במקומות שונים ואין בכך משום הפסק.

אולם בספר שבלי-הלקט (ס"י שס"ז) מובאת מחלוקת בנוגע להיקף ההיתר ומשמעותו,¹⁸ ובראשונים מובאות שיטות החולקות על ההיתר.¹⁹ למעשה נחלקו הפוסקים האחרונים כיצד יש לנהוג, והדרך המרכזית העולה מדבריהם היא שמעיקר הדין אפשר לחלק, אך לכתחילה נהגו רבים להחמיר ולטעום קודם אמירת התחנונים.²⁰

מנהג נוסף של הפסקה מובא בדברי הרמב"ם (אישות י"ד) בעניין ברכת הנישואין גופה:

ויש מקומות שנהגו להביא הדס עם היין ומברך על ההדס אחר היין ואחר כך מברך השש.

16. וכן העיר הרב שריה דבליצקי, הובא דבריו בשו"ת רבבות-אפרים (שם).

17. וכן כתב הבית-יוסף (יו"ד רס"ח): "ואף על פי שכן הדין תיכף שגמר ברכת היין וברכת אשר קדש וכו' היה לו לשתות כדין כל ברכות הסדורות על הכוס בקשת רחמים שהוא מבקש על הילד קיים את הילד הזה וכו' לא הוי הפסק".

18. סביב היכולת ללמוד מכאן על ההיתר להפסיק באמצע הלל: "ורב שר שלום נאון ז"ל אייתר ראיה מ"ר אחא בר יעקב דממסו ליה ומייתי ליה ואמר גירא בעינא דשיטנא אלמא בשעת ברכה מנענע דאי בהלל לא היה מפסיק ואיכא למימר דלא הוי הפסקה אלא שיחת חולין בעלמא אבל הכא לעצור טללים [העיס] ורחות רעות הוא דקא עביד דהא ברכת מילה קודם טעימה מותפל על התינוק ואומר קיים את הילד הזה [לאביו ולאמו] ואינו הפסק הכא נמי לא שח עד כאן דבריו: ואח"כ בנימין ז"ל כתב דאין נטילת לולב בלא נענוע כלל בין בברכה בין בהלל כדיקתני לולב שיש בו ארבעה טפחים כדי לנענע בו כשר וכן מביאין לו שומר ותיקע לולב ומנענע והראיה של גאון ז"ל דסמכה הוא ובראי שאין להפסיק בהלל בשיחת חולין בזאת ואינו דומה להא דמילה שאומר קיים את הילד הזה והתם דאי צורך המילה הוא להתפלל עלית שהרי יש בה סכנה אבל הכא צורך יש בשיחת חולין בזאת בסמכה הלא השכר המצוץ הוא העוצר היוחות והטללים רעים ובלשון הזה דבר אחא אין בו לשון תפלה כלל".

19. כגון דברי ספר העיסור (שער ג' - הלכות מילה דף ג' טור ב') המובאים גם בטור (יו"ד רס"ח): "ובקשת רחמים אינה הפסקה כדפריי, בכסוי הדס וכן בהבדלה ר"ע מאריך אחר הבדלה כמה עניינים בתפלה וי"א כיון שנתן היין בפי התינוק לאו הפסקה. ויש סוברים כתוב בתן אומר כורת הברית ושותה".

20. ענין אגרות-משה יו"ד ג' ק; יציע-אומר ז' יו"ד כג'; שו"ת עולת-יצחק א"ק, ב; בורר-הלכה תניינא יו"ד רס"ח; הרב יודת טשנר, בענין ברית, מבית-לוי יב' (תשנ"ח), עמ' קל"ב-קמ"ב.

והרוצה להחמיר בדבר ינהג כעצתם של כמה מן האחרונים (עיי' שו"ת מעין-אומר טו), שהמבדל יטעם מן היין מיד אחרי הברכה הראשונה, וכך יימנע מברכה לבטלה במקרה שיהיה הפסק.²⁶ כמו כן, לדעת הרמ"א (א"ח קס"ו), אם טעם המבדל שוב אין איסור על שאר השומעים להפסיק. ואף שהמשנה ברורה (שם ס"ק מג) הביא שרוב האחרונים השיגו על הרמ"א, יש מי שעמלו ליישב את דבריו,²⁷ ואפשר לצרף את שיטתו לשאר השיקולים הנ"ל. עם זאת, המבקש להחמיר באופן זה צריך להקפיד שלא לשתות מן הכוס אלא רק מן היין הנשפך ממנה לצלחת וכדומה.

ד. סיכום

1. שבע ברכות הנישואין חותמות את טקס החופה, ובאופן טבעי הן מהוות יחידה אחת. המנהג הרווח כיום הוא לחלק את הברכות בין מבדרים שונים, אך יש מן הפוסקים שהנחו לצמצם את ההפסק בין המבדרים ככל האפשר, ולדאוג לכך שלא תהיה תהמתה ממושכת בין הברכות.²⁸
2. האיסור להפסיק בין הברכות עשוי לבטוע משלוש סיבות שונות: הפסק בין הברכה לחדר הייחוד, הפסק בין ברכה לחברתה והפסק בין ברכת הגפן לשתית היין.
3. לא נהגו לחשוש כלל להפסק בין הברכות לחדר הייחוד. משום שמדובר בברכות שבה שאין בהן דין הפסק, משום שדי בכך שהברכות נאמרות בחופה שבה מתחילים הנישואין או מסיבות אחרות.
4. מדברי הרמב"ם ומסכת כלה עולה כי שבע הברכות הן יחידות נפרדות, וממילא אין איסור להפסיק ביניהן. יש מן האחרונים שחששו להפריד בין הברכות שאינן פותחות ב"ברוך", אך דעת רוב הפוסקים לחלק בכך.
5. איסור להפסיק בין ברכת הגפן לשתית היין, אך איסור זה חל רק על בני הזוג (העומדים לשתות מן הכוס). הפסקה בדיבור אסורה לכל הדעות, אך הפסקה בשתיקה נתונה במחלוקת, ונהוג להחמיר בה רק לכתחילה. כמו כן, נראה כי שירה ודיבור הקשורים לשמחת הנישואין אינם נחשבים כהפסק, לפחות בדיעבד ואולי אף לכתחילה.
6. למעשה, יש להתיר שירה וקטעי קריאה בין הברכות, כל עוד בני הזוג עצמם אינם מדברים, וכן הורה הרב נחום אליעזר רבינוביץ. ואם יחמיר המבדל לטעום מן היין לאחר ברכת הגפן (בלי לפגום את הכוס), תבוא עליו ברכה.

26. עצה זו מעוגנת כבר בדברי מסכת כלה רבנו (א, א): "מיתבי לא תשא את שם יי"י אלהיך לשוא, כיצד כגון המבדל ברכה שאינה צריכה לגופה, והכא כיון דמבדל בורא פרי הגפן, הויכ עבד דטעמי ליה, דהאמר מר טעמו פגמו, דמסריק בידא ושתתי". ועיי' בשו"ת יביע-אומר (ה, אות י, אות י), ובספר שפתותיך-כלה ועל מסכת כלה, ס"י ה'.
27. ראה: הרב מאיר ביטסט, הפסק בין ברכת הנהנין להנאה, מגל י (תשנ"ד), עמ' 50-37.
28. כך הניח הרב יוסף על אביו הרב עובדיה (וילקוט-יוסף שובע שמחות ח"א ו, ח); וכן כתב גם ביביע-אומר ה, אות יב, וכן העידו על הרש"י אירבך בספר תליכות-שלמה (תפילה פרק ט הע' 29). כך גם כתב הרב דב לייזר ברשובו באתר ישיבה: <http://www.yeshiva.org.il/ask/67447>.

בספר הכלבו (סי' עח) משמע קצת שברכת החזס היא חלק מתקנת שבע הברכות, אך ברמב"ם משמע שמדובר במנהג בלבד. מנהג דומה הובא בשו"ע (ו"י רסח, א) בעניין ברית מילה: "ויש נוהגים לטול הדס בידו, ומבדל עליו, ולחריח". מקורותיו של מנהג זה לטיט בערפל,²¹ וברור שאין הוא חלק מעיקר תקנת ברכות ברית המילה. וגם מכאן מוכח שפעולות הנעשות לכבוד האירוע אינן נחשבות כהפסק בין הברכה לשתיה.

ועדיין יש מקום להסתפק האם היתרים אלו נאמרו דווקא במרכיבים שנחשבים חלק מן הטקס, או שאפשר ללמוד מהם גם לתוספות אישיות שיכול כל זוג לשלב בין הברכות מדעית.²²

3. למי אסור להפסיק:

אם אכן נשווה את דין השירה וקטעי הקריאה לברכת הבשמים ותפילת "קיים את הילד הזה", מותר יהיה לכל המשתתפים (ובכללם בני הזוג והמבדרים) לקחת חלק בכך. אך אם נחוש לאפשרות שדיבורים אלו נחשבים כהפסק, יש לשאול: למי אסור להפסיק? החל מתקופת הגאונים ועד ימינו אנו, נחלקו המנהגים בשאלה: מי שותה מכוס הברכה? יש שנהגו כי רק החתן והכלה שותים מן הכוס, ויש שחייבו גם את המבדל לטעום.²³ המנהג המקובל יותר בחופות בזמנו הוא שבני הזוג בלבד שותים מן הכוס, ואם כך דווקא הם אלו שצריכים להימנע מהפסק, ולא שאר הנוכחים (ובכללם המבדל).²⁴ ואילו כאשר המבדל עצמו מתכוון לטעום קודם שיתן לחתן ולכלה, אזי גם הוא צריך להימנע מהפסק.

בין כך ובין כך, עולה מכאן שאין מניעה שאחרים ישירו או יקראו במהלך שבע הברכות, כל עוד בני הזוג לא מדברים. אלא שנחלקו הפוסקים האם הפסקה בשתיקה נחשבת הפסקה. הבית-יוסף (א"ח קמ) הביא מחלוקת ראשונים (שורשיה בסתירה בין הבבלי לירושלמי) בשאלה זו, ומדברי חשו"ע (א"ח ר"ג), נראה שהחמיר בדבר. אך האחרונים (מגן-אברהם שם ס"ק ד; משנה-ברורה שם ס"ק יב) כתבו שמכיוון שנחלקו בכך הפוסקים יש להחמיר רק לכתחילה ואין להחשיב זאת כהפסק בדיעבד. משום כך נראה כי בעניינו, כאשר בפשטות אין השירה וההקראה נחשבת כהפסק כלל, אפשר לחלק ולסמוך על השיטות שאינן מחשיבות את השתיקה כהפסק. זאת ועוד נראה כי מותר יהיה לבני הזוג לפגום את המנהג יחד עם הקהל, כל עוד אינם שרים או מדברים ממש, משום שניגון נחשב כשתיקה ולא כדיבור (שבט-הלוי ה, טו).²⁵

21. ראה: הרב יהודה טשנר במאמרו הנ"ל; הרב אברהם אופיר שמש, מה מקור המנהג להריח בברית מילה; שמעתי 139 (תשי"ס), עמ' 71-66; הרב דוד ברדא, הרה"ח בשמים בתשעה באב וביום הכיפורים וטעם הרה"ח בשמים בברית המילה, זכור-לאברהם תשי"ס-תשס"א, עמ' תרנב-תרנ"ט.

22. ומצאנו סברה מעין זו להקל בהקשר אחר, בעניין שירה של הקהל באמצע הברכה השביעית. וכך כתב על כך הרב שמואל אליעזר שטר (הובא בדברי במאמרו של הרב גמליאל הכהן רבינוביץ, בענין שירה באמצע "שבע ברכות", שבט הכהונה כסלו תשס"ח, עמ' ס-עח): "אם שרים ומזמרים בצורה מסודרת ונעימה הרי זה נחשב כחלק מהשמחה, ואין זה הפסק". אלא שיש מקום לחלק בין הניגונים, שהרי מצד אחד האיסור להפסיק באמצע ברכה ברור וחמור יותר, ומאידך מדובר בשירה של מילות הברכה עצמן (וראה בהליכות שלמה תחילה, פרק ט, הע' 29, שהקל לשיר בברכה שבעית אף שאשר להפסיק בין הברכות).

23. ראה: תשובות-גאוני, גאוני מזור ומערב סי' קכ; ספר הרוקח סי' שבע, הנשואין כהלכתם פרק י סעיף לט-מ, הנשואין כהלכתם פרק י סעיף ה.

24. וכן כתב בפסקי-תשובות סי' קסו הע' 92.

25. אף שהמנהג-יחלק (ו, ט) נטה למר שניגון חדש, שאינו המשך של ניגון הברכה, ייחשב כהפסק, נראה כי מדובר בהפסק הדומה לשתיקה ולא לדיבור.